

Zümrüd PAŞAYEVA

Azərbaycan Milli Konservatoriyası

“Milli vokal” kafedrasının baş müəllimi

Ünvan: Ə.Ələkbərov küç. 7

Email: rustam.pashazade@mail.ru

DOI: 10.62440/AMK2025-4.s.21-30

MİLLİ VOKAL İFAÇILIĞININ İNKİŞAFINDA AZƏRBAYCAN BƏSTƏKAR MAHNILARININ ROLU

Xülasə: Məqalədə bəstəkar mahnıları və vokal ifaçılığının qarşılıqlı əlaqə və təsirlərini öyrənən araşdırma təqdim edilir. Bu araşdırmada əsas məqsəd bəstəkar mahnılarının milli vokal ifaçılığının formalaşmasına və inkişafına təsir xüsusiyyətlərinin üzə çıxarılması ilə bağlıdır. Bəstəkar yaradıcılığı ilə ifaçılıq sənətinin hər zaman qarşılıqlı əlaqələr zəminində inkişaf etməsi özünü vokal musiqisində də göstərməkdədir. Bu məqalədə həmin təsirlərin xüsusiyyətləri öyrənilmiş, bəzi bəstəkarların mahnı və romansları əsasında təhlillər aparılmışdır. Məqalədə Ü.Hacıbəylinin qəzəl romansları, eləcə də S.Rüstəmovun “Hardasan”, “Gəlmədin” və “Alagöz” mahnıları təhlil obyektini kimi araşdırılmış, vokal ifaçılığının inkişafına göstərdiyi təsir xüsusiyyətləri işıqlandırılmışdır.

Açar sözlər: vokal, bəstəkar mahnıları, Üzeyir Hacıbəyli, Səid Rüstəmov, qəzəl-romans

Giriş

Azərbaycan bəstəkar yaradıcılığının əsas hissəsini təşkil edən janrlardan biri də mahnı və romanslardır. Musiqi janrları içərisində sadəliyi, eyni zamanda demokratikliyi ilə seçilən mahnılar xalqın qədim tarixi ilə paralel yaranıb inkişaf etmişdir. Mahnı musiqinin ən demokratik növü olaraq hər bir cəmiyyətdə, müxtəlif təbəqələrdə özünəlayiq yer tapır. Söz ilə musiqinin birləşməsi nəticəsində mahnılarda yaranan musiqili obraz ən əlverişli şəkildə dinləyicilərə çatdırılır. Mahnılarda xalqın bütün yaşantıları, adət-ənənələri, fəlsəfi-psixoloji düşüncələri, eləcə də milli-mənəvi dəyərlərini əks etdirən obrazlı-emosional dünyagörüşü əks olunmuşdur. Bu janrın bəstəkar yaradıcılığına daxil olması da onun sadalanan cəhətlərindən irəli gəlmişdir. Bəstəkar mahnılarının təşəkkülü Azərbaycanda əsasən XX əsrin əvvəllərinə təsadüf etsə də, həm xanəndələr, həm də aşıqlar yüzrlə mahnıların müəllifi kimi bu janrın inkişafına mühüm töhfələr vermişlər. Onları müəllifli mahnıların ilk nümayəndələri də hesab etmək olar. Hər iki sənət şifahi

ənənələr əsasında yaranıb inkişaf etdiyi üçün irsin ötürülməsində də bu prinsip üstünlük təşkil edir. Nəticədə bir çox aşıq və xanəndə mahnıları xalq tərəfindən sevilərək “xalq mahnısı” statusunu qazanmış, zamanla onları yaradan müəlliflərin kimliyi unudulmuşdur. Azərbaycan vokal məktəbinin banisi Bülbül aşığılar və xanəndələr barədə belə yazırdı: *“Azərbaycan xalq klassik musiqisinin başlıca mühafizi və yaradıcısı xalq müğənniləri – xanəndələr və improvizator-şairlərin gözəl nəslİ – aşıqlardır”* [3, s. 26].

Mahnı janrının yeni mərhələsi Azərbaycanda XX əsrin əvvəllərinə, bəstəkar yaradıcılığının təşəkkül tapdığı dövrə təsadüf edir. Üzeyir bəyin yaradıcılığı ilə başlanan bu dövrdə mahnı janrı yeni cəhətlər əldə etdi. Kütləvi mahnı, qəzəl-romans kimi janrların təşəkkül tapması vokal-instrumental janrın zənginləşməsinə və böyük bir irsin yaranmasına səbəb olmuşdur.

Kütləvi mahnı janrının vüsət alması dövrün tələbatı ilə bağlı olmuşdur. Xüsusilə, quruculuq illərində yaranan əmək tərənnümü ilə əlaqədar mahnılar, eləcə də müharibə dövründə yaranan vətənpərvərlik mahnıları misal ola bilər. Xalq mahnısının təsiri bəstəkar yaradıcılığında milli vokal üslubun formalaşmasına mühüm təsir göstərmişdir. Bu təsir özünü nəinki əsərlərin forma, melodiya, ritm və digər musiqi ifadə vasitələrinin tətbiqində, həmçinin yeni ifaçılıq ənənələrinin formalaşmasında da büruzə vermişdir. Bu ənənələr milli kökə arxalanaraq klassik Avropa vokal məktəbinin ənənələrini mənimsəmiş peşəkar ifaçıların yetişməsində mühüm rol oynamışdır. Beləliklə, XX əsrin birinci yarısında milli vokal məktəbin təşəkkülü baş vermiş və onun baniləri Şövkət Məmmədova, Bülbül kimi professional müğənnilər olmuşdur. Adıçəkilən sənətkarların repertuarında həm xalq, həm də bəstəkar musiqisi yer almışdı. Xüsusilə, Bülbülün Şuşanın zəngin musiqi həyatında böyüyüb püxtələşən sənəti İtaliyada təhsil alması ilə daha da inkişaf edərək öz yüksək zirvələrini fəth etmişdi [11, s. 100].

Klassik vokal ifaçılıq məktəbinin təşəkkülü bəstəkar mahnılarının yaranmasına, eləcə də milli repertuarın formalaşmasına təkan vermişdir.

Üzeyir Hacıbəylinin qəzəl-romanslarının vokal ifaçılıq xüsusiyyətləri

Bir sıra ilkərin müəllifi hesab edilən Üzeyir bəy Hacıbəyli Azərbaycan vokal musiqisinin zənginləşməsinə də mühüm töhfələr vermişdir. Onlardan biri də bəstəkarın qəzəl və romans janrının əsas cəhətlərinin vəhdətini ifadə edən qəzəl-romans janrıdır. Bəstəkarın dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin qəzəlləri əsasında bəstələdiyi “Sənsiz” və “Sevgili-canan” qəzəl-romansları peşəkar vokal ifaçılığının əsas meyarlarını özündə ifadə edir. Hər iki əsərin ilk ifaçısı Bülbül olmuşdur.

Qəzəl-romansların ifası müğənnidən vokal texnikasının yüksək peşəkarlığı ilə yanaşı, qəzəl poetik janrının əruz vəznindən qaynaqlanan metr-ritmik bilgilərə sahib olması da tələb edir. “Romans qəzəllərdə Nizami qəzəllərinin bəhrləri saxlanılmışdır: “Sənsiz” romans-qəzəlinin metroritmi türk poeziyasında geniş istifadə olunan rəməl bəhrinə, “Sevgili canan”ın ritmik şəkli isə həcəz bəhrinin VIII

növünə uyğundur” [10, s. 4]. Bir sıra tədqiqatlarda həm də “təsnif-romans” kimi qeyd edilən [10, s. 3] bu musiqi nümunələrində təsnif janrına xas olan melodik özəllikləri də qeyd etmək vacibdir. Beləliklə də, bu musiqi əsərlərini ifa etmək üçün vokalçı romans, qəzəl və təsnif janrlarının kəsb etdiyi əsas xüsusiyyətlərdən xəbərdar olmalı, eyni zamanda romans-qəzəllərin yazıldığı məqam-intonasiya özəlliklərinə də bələd olmalıdır. Bəstəkarın romanslarında musiqi və poetik mətnin qarşılıqlı əlaqələrini tədqiq edən musiqişünas Ü.Talıbzadə yazır: “*Vokal əsərin musiqi obrazının yaranmasında intonasiya əhəmiyyəti kəsb edir. Əsərin poetik mətninin intonasiya əsasının inkişaf etdirilməsi, müxtəlif forma və şəkillərdə ifadə edilməsi əsərin melodiyasına özəllik bəxş edir*” [10, s. 52]. Eyni zamanda müəllif melodiyanın kiçik diapazonda və sıçrayışsız, kiçik intervallarla asta tempdə hərəkət etməsini bilavasitə mətnin, yəni qəzəlin rəcitativ-deklamasiyalı oxu tərzindən qaynaqlandığını göstərir [10, s. 53]. Bu cəhətlər nəinki janrın musiqi məzmununa, ifadə vasitələrinin seçiminə, eyni zamanda vokal ifaçısının uyğun səs tembrini və nəfəs çalışmalarını icra etməsini də yönləndirir.

Qəzəl-romansların ifaçılıq meyarlarının öyrənilməsində məqam-intonasiya əsasının da əhəmiyyətini unutmamaq olmaz. Məlumdur ki, Azərbaycan bəstəkarlarının əsərləri Avropa major-minor sistemində nota yazılmış olsa da, onların hər birində milli köklərdən qaynaqlanan məqam-intonasiya boyaları duyulur. Ü.Hacıbəylinin yaradıcılığında bu amil özünü bütün parlaqlığı ilə göstərir və qəzəl-romanslarda bəstəkar segah, şüştər, bayatı-şiraz kimi məqamlara müraciət edərək onların zəngin intonasiya aləmindən bəhrələnmişdir. Təbiidir ki, bu romansları ifa edəcək müğənni xalq musiqisinin intonasiya əsasını yaradan milli məqamlardan xəbərdar olmalı və onlar əsasında səs çalışmaları da həyata keçirməlidir. Bu mənada təsnif ifa edən xanəndə üçün sadalanan çətinliklər xüsusi çalışma tələb etməsə də, digər tərəfdən romansın klassik vokal səsin imkanları çərçivəsində tələb edilən ifası müğənnidən hər iki istiqamətdə peşəkar bacarıqların olması şərtini irəli sürür.

Qəzəl-romans janrının digər nümunələri F.Əmirov, Ş.Axundova, Z.Bağırov, C.Cahangirov, S.Ələsgərov və digər bəstəkarların yaradıcılığında ərsəyə gəlmiş və ifaçılıq repertuarında özünə möhkəm yer tutmuşdur. Bununla belə, qeyd etmək gərəkdir ki, qəzəl-romansların ifası müğənnidən həm xalq, həm də klassik vokal ifaçılıq texnikasına sahib olmaq kimi mühüm şərt qoyur və bununla da, bu janrda bəstələnmiş əsərlərin tədris repertuarında və konsert səhnələrində səslənməsi musiqidən xüsusi məsuliyyət tələb edir.

Bəstəkar mahnılarında xalq və estrada üslubunun təzahürü

Vokal musiqinin geniş yayılmış janrı kimi mahnılar bəstəkar yaradıcılığında geniş inkişaf etdirilmiş və müxtəlif üslub keyfiyyətləri əxz etmişlər. Azərbaycan bəstəkarlarının mahnılarını tədqiq edən musiqişünas alim C.Mahmudova bu janrın iki əsas istiqamətdə inkişaf etdiyini göstərir: “*Lirik mahnılarımızın ümumi inkişafı iki paralel yol üzrə getmişdir və indinin özündə də yaranan mahnılar bu*

istiqlamətləri məntiqi davam etdirir. Bu, mahnıların xalq və estrada üslubuna aid olması ilə bağlıdır” [7, s. 13].

Azərbaycan vokal sənətinin inkişafına xidmət edən bəstəkar mahnılarında qeyd edilən hər iki üslubun tətbiqi bu əsərlərin həm xanəndələr, həm də vokal ifaçılarının yaradıcılığına daxil olmasına şərait yaratmışdır. Xalq üslubunda yazılan mahnıların hər iki ifaçının repertuarında yer alması məsələsi yuxarıda qeyd etdiyimiz cəhətlərlə bağlılıq təşkil edir. Lakin, mahnılarda müraciət edilən poetik mətnlər əsas etibarilə xalq üslubuna yaxın olan şeir vəznləri ilə əlaqədar olduğu üçün, ifaçılıq çətinlikləri qəzəl-romanslara nisbətən daha azdır. Lakin, bu mahnıların ifası xanəndə yaradıcılığında inkişaf edərək əsl peşəkarlıq nümunələrinə çevrilmiş xalq mahnılarından bəhrələnir. Ü.Hacıbəylinin, S.Rüstəmovun, Ş.Axundovanın, F.Əmirovun, C.Cahangirovun, Q.Hüseynlinin, H.Xanməmmədovun, S.Ələsgərovun, B.Nəsimovun və bir çox digər bəstəkarların mahnılarında xalq üslubuna xas olan sadə melodik quruluşu ilə yanaşı, məqam-intonasiyadan qaynaqlanan zəngin melizmlər və metr-ritmik cəhətlər özünü göstərir. Bu mahnıların vokal imkanlarını düzgün dəyərləndirmək repertuar seçimində mühüm problemlərdən biridir. Azərbaycan Milli Konservatoriyasının 2016-cı ildə tərtib edilmiş milli vokal ixtisası üzrə proqramda bəstəkar mahnılarının seçilməsi məsələsi xüsusi başlıqlarla fənnin əsas məqsəd və vəzifələri sırasında durur. Burada əsas meyarlar tələbənin səs imkanları çərçivəsində formalaşsa da, bu tövsiyələri solo ifaçılıqla məşğul olan müğənnilər üçün faydalı ola bilər. Proqram müəllifləri “*İfaçıların öhdəliyi bundan ibarətdir ki, milli vokal əsərləri öz milli çalarında ifa etsinlər*” [8, s. 16]. Bu fikir opera əsərlərinə şamil edilsə də, onu bir tövsiyə kimi milli üslubda bəstələnmiş bəstəkar mahnılarına da tətbiq etmək lazımdır. “Milli vokal ifaçılığı” proqramında tədris repertuarının səs tembrinə uyğun tərtib edilməsi məsələsi də mühümdür. Artıq bu ixtisasa yiyələnən vokal ifaçısı öz repertuarını daha düzgün və məqsədyönlü tərtib etmək bacarığına da sahib olur. Təəssüf hissi ilə qeyd etməliyik ki, müasir dövrümüzdə müğənnilərin ən böyük problemlərindən biri də məhz doğru seçilməyən əsər, səs imkanlarına uyğunlaşmayan repertuarla bağlıdır. Bu fakt nəinki müğənninin öz sənətinə zərər verir, eyni zamanda tamaşaçının bədii-estetik zövqünə mənfi təsir göstərir.

Xalq üslubunda bəstələnmiş mahnıların yaranmasına təkan verən amillərdən biri də XX əsrin birinci yarısında fəaliyyətə başlayan xalq çalğı alətləri orkestrinin, eləcə də xor kollektivinin repertuar probleminin həllinə yönəlmiş addımlarla bağlıdır. Bu kollektivlərin yaranması ilə onlar üçün milli zəmində repertuarın formalaşması üçün Üzeyir bəy də başda olmaqla, Azərbaycan bəstəkarları xalq mahnı və təsniflərinin, rəqslərinin işləmələrini hazırlamış, eləcə də bu janrların səciyyəvi cəhətlərini özündə əks etdirən xeyli sayda əsərlər bəstələmişdilər. Bu mənada orkestrin müşayiətilə oxunan mahnıları, xor kollektivləri üçün xalq mahnı işləmələri misal ola bilər. Bu nümunələr bəstəkar yaradıcılığında xalq üslubunda bəstələnmiş mahnıların əsas cəhətlərinin formalaşmasına təsir göstərmiş,

eyni zamanda milli vokal ifaçılığının inkişafına təkan vermişdir. “Bülbül, X.Şuşinski, R.Behbudov, F.Əhmədova, L.İmanov, Ş.Ələkbərova, S.Qədimova, Ə.Əliyev, R.Muradova, R.Atakişiyev, G.Məmmədov, M.Babayev, Y.Səfərov, E.Rəhimova, R.Adıgözalov və digər müğənnilər bu orkestrin solisti kimi parlaq sənət ustalığı nümayiş etdirmişlər” [6, s. 38]. Adıçəkilən müğənnilərin repertuarına nəzər saldıqda həm xalq, həm də estrada üslubunda əsərlərin yer aldığını görə bilərik. Bu da həmin müğənnilərin yüksək peşəkarlıq və məharətli vokal texnikasına, zəngin səs imkanlarına malik olduğunu göstərir ki, gənclərimiz üçün bir məktəb əhəmiyyəti daşıyır.

Xalq üslubunda mahnı bəstələmiş bəstəkarlardan Səid Rüstəmovun yaradıcılığı olduqca səciyyəvidir. Buna səbəb bəstəkarın xalq musiqisinə dərinlən bələd olması, həm bəstəkar, həm də etnomusiqişünas kimi bu sahədə çalışmasından, eləcə də ömrünün böyük bir hissəsini məhz xalq çalğı alətləri orkestri ilə bağlamasından irəli gəlir. S.Rüstəmovun “Sürəyya”, “Hardasan”, “Gəlmədin”, “Səhər nəğməsi”, “Oxu tar”, “Maralım, gəl!”, “Qurban adına”, “İntizar”, “Gözəl Şuşam”, “Alagöz”, “Haralısan”, “Getmə”, “Şeir deyilmi?”, “Həkim qız” mahnıları toplanmış məcmuəyə nəzər salaraq bir sıra cəhətləri qeyd edə bilərik. İlk növbədə bəstəkarın melodist olmasını vurğulamaq lazımdır. Məlumdur ki, mahnıların gözəl melodiyaşunu onun tez mənimsənilməsinə və yaddaşlara hopmasında əsas amillərdən biri kimi çıxış edir. Eyni zamanda bu amil mahnının ifaçısı üçün də keçərlidir. Müğənni yaddaşlanan melodiyaşunu olan vokal əsərləri daha tez qavrayaraq onun ifaçılıq meyarlarını peşəkarlıqla göstərməyə çalışır. Təsədüfi deyil ki, S.Rüstəmovun mahnıları neçə onilliklər öncə yaranmasına baxmayaraq öz aktuallığını qoruyub saxlaması, həm dinləyicisinin, həm də ifaçısının qəlbində əbədi yuva qurmasına səbəb ilk növbədə gözəl melodiyaşların üstünlük təşkil etməsidir.

Vokal ifaçısı üçün bu mahnıları hansı bacarıqların mənimsənilməsinə təkan verə bilər? Bu suala cavab vermək üçün mahnıların quruluşuna, melodik dəyərlərinə nəzər salmaq lazımdır. Adıçəkilən mahnıların əksəriyyəti lirik mövzulara həsr olunduğu üçün, asta temp, həssas və emosional xarakter üstünlük təşkil edir. Proqramda vokal səslərin diapazonuna görə müəyyən edilmiş repertuarda S.Rüstəmovun “Alagöz”, “Gəlmədin” və “Hardasan” mahnıları metso-soprano üçün təyin olunmuşdur. Bu da mahnıların melodiyaşının orta registrdə yerləşməsi ilə əlaqədardır. “Hardasan” mahnısının diapazonu kiçik oktavanın “lya diyez” səsinə ikinci oktavanın “do diyez” səsi arasında (undesima) əhatələnir. “Gəlmədin” mahnısında diapazon birinci oktavanın “re” səsinə ikinci oktavanın “mi bemol” səsi (desima) arasında gerçəkləşir. “Alagöz” mahnısında isə diapazonun həcmi birinci oktavanın “lya” səsinə ikinci oktavanın “fa” səsinə (seksta) qədərdir. Diqqət etdikdə ən kiçik diapazon “Alagöz” mahnısında, ən geniş isə “Hardasan” mahnısında qərarlaşır. Bununla belə zil registr “Gəlmədin” mahnısında müşahidə olunur. Hər bir halda messo soprano üçün nəzərdə tutulan işlək diapazona görə (kiçik oktavanın lya səsinə – birinci oktavanın lya səsinə)

“Hardasan” mahnısı daha çox uyğunluq təşkil edir. Lakin, digər mahnıların da melodiyasında əsas hərəkət istiqaməti və yerləşmə mövqeyi işlək diapazon üçün uyğundur. Hər üç mahnıda 3/4 metri seçilmişdir. Ritmik baxımdan melodiyayı vals tipinə bənzətmək mümkündür. Lakin, xarakter etibarilə bəstəkar lirik xalq mahnılarının ruhunda melodiyalar bəstələnmişdir.

“Hardasan” mahnısında vokal ifaçısı üçün əsas çalışma tələb edən məqam geniş nəfəslərin düzgün alınması ilə bağlıdır. Səsin üç xanə ərzində uzadılması, eləcə də bir heca daxilində kiçik fiqurasıyaların ifa edilməsi bu mahnıda diqqət edilməsi gərək olan məqamlardır. Mahnının melodiyası şur məqamının intonasiyalarına əsaslanır və kadansda V pillənin alterasiyası ilə daha çox hiss edilir. “Gəlmədin” mahnısında şüştər məqam-intonasiyaları üstünlük təşkil edir. Bəstəkar müraciət etdiyi məqamların əsas istinad pərdələrini və xarakterik kadanslarını verməyə çalışsa da, melodiyanın kantilen xarakterini və lirik romanslara xas olan romantik əhval-ruhiyyəni də qabartmağa nail olmuşdur. Qeyd etmək istədim ki, mahnıların ifa üslubunun şəkilləndirilməsi müğənnidən də asılıdır. Məsələn, “Hardasan” mahnısı görkəmli müğənnilər Şövkət Ələkbərovanın, Akif İslamzadənin, Nərminə Məmmədovanın, Flora Kərimovanın, Gülağa Məmmədovun ifalarında musiqi mədəniyyətimizin qızıl fonduna daxil olmuşdur. Adıçəkilən müğənnilərin bir çoxu öz repertuarında estrada mahnılarına müraciət etsə də, bu mahnının cazibədar melodiyası və dövrün müasir estetik zövqünü əks etdirən cəhətləri ilə neçə-neçə ifaçının məhəbbətini qazanmışdı. Mahniyə həsr olunmuş TV proqramlardan birində [4] S.Rüstəmovun bu əsəri məhz Şövkət Ələkbərovaya həsr etdiyi məlumatı verilir. Akif İslamzadənin Rafiq Babayevin orkestrinin müşayiəti ilə təqdim etdiyi ifada isə estrada-caz üslubunun özünü göstərməsi onu yeni ifaçılıq mərhələsinə daşdığını deməyə əsas verir. Beləliklə, səs tembrinə və ifaçılıq manerası ilə xalq, estrada və caz üslublarına müraciət edən müğənnilər eyni əsərə müraciət edərək hər dəfə onun yeni təfsirini yaratmağa nail olmuşlar. Bu gün mahnının olduqca yeni və cəsarətli təfsir variantları da mövcuddur. Gənc vokal ifaçısı üçün hər ifa bir informasiya mənbəyi, bu və ya başqa şəkildə nümunə ola bilər. Lakin, peşəkar təhsil alan müğənninin müraciət etdiyi əsərdən asılı olmadan vokal ifaçılığının əsaslarını bilməsi və yaradıcılıq prosesində tətbiq edə bilməsi mühümdür. Fərdi təfsir bacarığı isə onun istedad və bədii zövqündən, peşəkarlığından və təcrübəsindən irəli gələn bir amildir.

Milli vokal ifaçılığının əsas göstəricilərindən biri xalq mahnılarının və bu üslubda bəstələnmiş bəstəkar əsərlərinin ustalıqla ifa etmək bacarığıdır. Mahni janrını tədqiq edən C.Mahmudova xalq üslubunda bəstələnmiş mahnıların özəlliklərindən biri kimi, müğənnilərin öz ifalarına muğam parçaları əlavə etmələrini göstərir [7, s. 21]. Əlbəttə ki, bu hər müğənni üçün şərt deyil, lakin, muğam parçasının əlavə edilməsi xalq musiqi yaradıcılığından gələn bir ənənə kimi ifa edilən əsərin bədii mahiyyətini gücləndirməyə xidmət edir. Lakin, belə ifa bacarığı hər vokal ifaçısı üçün keçərlidirmi? Öz təhsilini əvvəlcə xanəndəlik sinfində al-

miş olan müğənnilər bu işin öhdəsindən məharətlə gəlsə də, musiqi sənətinə sırf vokal ifaçısı kimi daxil olmuş musiqiçilər üçün bu məsələ çox mürəkkəbdir və belə demək olarsa, əlçatan deyil. O zaman milli vokal ifaçısının peşəkar səviyyədə yetişməsi üçün muğam ifaçılığına bələd olması şərtidirmi? XX əsrin bəstəkar mahnılarının peşəkar ifaçıları hesab edilən Bülbül, Şövkət Ələkbərova, Nərinə Məmmədova, Rəşid Behbudov, Zeynəb Xanlarova kimi müğənnilər bu mənada mükəmməl sənət ustaları hesab edilmişdir. Eyni zamanda dövrün estrada mahnılarının mahir ifaçıları kimi tanınan Flora Kərimova, Gülağa Məmmədov, Akif İslamzadə, Elmira Rəhimova və digərləri üçün bəstəkarlar onlarla mahnılar bəstələmiş, xalq bu əsərləri məhz onların ifasında sevib yaddaşına hopdurmuşdur. Belə qənaətə gəlmək olur ki, xalq üslubunda yazılmış bəstəkar mahnılarının daxilində muğam parçalarının ifası mühüm şərt olmasa da, milli vokal ifaçısının bu sənətdən xəbərdar olması, xalq mahnı və təsniflərini bilməsi onun sənətini kamilləşdirən və peşəkarlığını artıran faktır. Əgər vokal ifaçısı öz sənətinin zirvələrini fəth etmək niyyətindədirsə, öz sənətini nəinki estrada konsert səhnələrində, eyni zamanda peşəkar opera səhnəsində də nümayiş etdirmək istəyirsə Azərbaycan musiqisinə xas olan zənginlikləri mənimsəməli və səs imkanları, sahib olduğu vokal texnikası daxilində inkişaf etdirməyi bacarmalıdır. Bu mənada Azərbaycan bəstəkarlarının mahnıları və romansları, eləcə də opera əsərləri, musiqili komediyaları münbit yaradıcılıq laboratoriyasıdır.

Bəstəkarlıq və ifaçılıq sənəti hər zaman qarşılıqlı təmas və təsir zəminində inkişaf edir. Bu tərəflərdən biri digərini şərtləndirir, inkişafına təkan verir və stimullaşdırır. Bu hal vokal sənəti üçün də səciyyəvidir. Peşəkar ifaçılıq ənənələrinin formalaşması bəstəkarların vokal yaradıcılığına təsir göstərərək bir-birindən dəyərli və zəngin əsərlərin yaranmasına gətirib çıxarır. Digər tərəfdən bəstəkar yaradıcılığının inkişafı və gündən-günə zənginləşən irsi ifaçılıq sənətinin dirçəlməsinə, yeni peşəkarlıq zirvələri fəth etməsinə zəmin yaradır. Bu prosesi həm geniş həcmli və mürəkkəb formalı vokal əsərlərində, həm də kamera janrında izləmək mümkündür. Bəstəkar mahnılarının zamanın bədii tələbindən irəli gələn üslub dəyişmələri, yeni cəhətlər əldə etməsi, dövrün müasir cərəyanlarına ayaq uydurması nəticəsində ərsəyə gələn yeni əsərlər öz ifa üslubuna zərurət yaratmışdı. Bunu Azərbaycanda estrada – caz orkestrinin yaranması ilə mahnı janrında baş verən inkişafı hiss etmək mümkün idi. Xüsusilə, Tofiq Quliyev, Rauf Hacıyev, Elza İbrahimova, Vasif Adıgözəlov, Emin Sabitoğlu, Oqtay Kazımi, Ramiz Mirişli və bir çox bəstəkarların mahnılarında estrada-caz üslubuna yer verilməsi, əsərlərin estrada orkestrlərinin müşayiəti ilə ifası özü ilə onlarla gənc müğənninin sənətə gəlişinə təkan vermişdi. Bununla yanaşı, xalq çalğı alətləri orkestrlərinin, ansambllarının müşayiəti ilə oxuyan müğənnilərin bir çoxu da yeni üslubların təsirindən yola çıxaraq öz yaradıcılığına yeni nəfəs qatır, vokal imkanlarını genişləndirməyə çalışırdılar. XX əsrin 70-ci illərində meydana çıxan “Dan ulduzu”, “Qaya” və digər ansamblların fəaliyyəti, onlarla çalışan müğənni-

lərin repertuarı və ifaçılıq üslubu milli vokal ifaçılığının yeni istiqaməti kimi həyata vəsiqə qazanmışdı [2, s. 75]. Bütün bu proseslərin məntiqi nəticəsi olaraq Azərbaycanda milli vokal ifaçılığının akademik və estrada-pop üslubları paralel inkişaf etmiş, müasir dövrümüzdə həm ayrı-ayrı müğənnilərin yaradıcılığında, həm də bəstəkar musiqisinin təsiri altında uğurla davam etdirilmişdir. Milli vokal ifaçılığının yüksək nailiyyətləri Azərbaycan opera və konsert səhnələrində, eləcə də bu günün tələbi olan internet platformalarında təbliğ edilir.

Milli vokal ifaçılığının inkişafı təməli ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş Azərbaycan Milli Konservatoriyasında 2015-ci ildə yaradılmış “Milli vokal” kafedrasının [1] fəaliyyəti ilə yeni inkişaf yoluna qədəm qoymuşdur. Azərbaycan müasir vokal məktəbinin parlaq təmsilçilərindən biri olan Xalq artisti Azər Zeynalovun rəhbərliyi ilə fəaliyyət göstərən kafedranın professor-müəllim heyəti bu şərəfli işdə böyük əmək sərf edərək və əlindən gələn bütün səyləri göstərərək gənc vokalçıların peşəkar kadrlar kimi yetişməsinə mühüm töhfələr verirlər. Kafedrada vokal ifaçılığının sirlərini, tarixi və nəzəriyyəsi ilə bağlı bilikləri əhatə edən bir çox fənlər tədris edilir ki, onların sırasında həmçinin “Muğam” fənni də yer almaqdadır. Azərbaycan muğamının əsas tədris ocağı kimi fəaliyyət göstərən Milli Konservatoriyada təhsil alan vokalçılar bu sənətin sirlərini birbaşa ustadlarından öyrənirlər. Bu əhəmiyyətli tədris prosesi müasir dövrün milli vokal ifaçılığı sənətinə mühüm töhfələr verməklə ölkəmizdə xalq və klassik vokal sənətinin sirlərinə dərinlən yiyələnmiş, musiqi mədəniyyətimizi beynəlxalq səviyyədə təmsil etməyə qadir olan solistlərin, pedaqoqların yetişdirilməsində mühüm rol oynayır.

Nəticə

Müasir dövrün qloballaşan və mədəniyyətlərarası inteqrasiya prosesləri çərçivəsində cərəyan edən mədəni mühitində milli vokal ifaçısının sahib olduğu əsas dəyərlər xalq musiqisinin zənginliklərindən bəhrələnməklə sənətini klassik və modern meyarlar əsasında inkişaf etdirməklə əldə oluna bilər. Lakin, bununla yanaşı, milli musiqiyə xas olan intonasiya təfəkkürünün qorunub saxlanması yaradıcılığın bədii dəyərini göstərən əsas amildir və bu cəhət musiqi ifaçılığının bütün növlərinə aid edilə bilər. Milli kolorit hər xalqın vokal ifaçılığına xasdır. Onun peşəkar sənətə sirayət etməsi və klassik meyarlarla qovuşaraq inkişaf etdirilməsi Azərbaycan vokal məktəbinin təməl prinsiplərindən biri olmuşdur. Görkəmli müğənni Bülbülün yaradıcılığı ilə baş tutan bu inkişaf yolu sonrakı nəsillər tərəfindən inkişaf etdirilərək mühüm nailiyyətlərə gətirib çıxarmışdır. Bu gün milli musiqimizə dünya səhnələrində uğurla nümayiş etdirən peşəkar vokal ifaçılarımız var. Onların sənətində milli koloritin qorunması və peşəkar vokal texnikasının imkanları hesabına inkişafı, müasirləşməsi, beynəlxalq müstəvidə təqdim olunması həmin nailiyyətlərin parlaq nümunəsidir.

ƏDƏBİYYAT:

1. Azərbaycan Milli Konservatoriyası // URL: <https://conservatory.edu.az/kafedralartest/>
2. Babayeva İ.Ə. Azərbaycanda estrada-caz vokal ifaçılığı // “Musiqi dünyası” jurnalı, 2018. № 2(75), s. 74-76.
3. Bülbül. Seçilmiş məqalə və məruzələri / tərt., komentari və qeydlər ed. Ə.İ.İsazadə, Q.A.Qasimov. B.: Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası, 1968, 138 s.
4. Bir mahnının tarixçəsi – 21.01.2020. “Hardasan” // URL: https://www.youtube.com/watch?v=NdvHP6WY_4U
5. Hübətova N. Bəstəkar Emin Sabitoğlunun mahnı yaradıcılığı. B.: “Zəngəzurda” Çap Evi, 2025, 92 s.
6. Kazımov N.K. Səid Rüstəmov. B.: Çarşıoğlu, 2007, 92 s.
7. Mahmudova C.E. Mahnının qoşa qanadı. B.: Mars-print, 2013, 244 s.
8. “Milli vokal ifaçılığı” fənnindən Proqram // Tərt.A.Zeynalov. B.: 2016, 68 s.
9. Nizami Gəncəvinin lirikası vokal miniatürlərdə / Tərt. edən və ön sözün müəllifi S.Qurbanəliyeva. B.: Elm və təhsil, 2011, 116 s.
10. Talıbzadə Ü.K. Üzeyir Hacıbəylinin “Sənsiz” və “Sevgili-canan” qəzəl-romanslarının musiqi-mətn əlaqələrində intonasiya uyğunluğu // Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqı. Üzeyir Hacıbəyli Beynəlxalq Musiqi Festivallarından elmi məqalələr. B.: Mütərcim, 2024, s. 49-56.
11. Zeynalov A.Z. Vokal ifaçılığı // Ali məktəblər üçün dərslik. B.: ADMİU, 2012, 352 s.

Зумруд ПАШАЕВААзербайджанская Национальная Консерватория,
Старший преподаватель кафедры «Национальный вокал»**РОЛЬ АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ КОМПОЗИТОРСКИХ ПЕСЕН
В РАЗВИТИИ НАЦИОНАЛЬНОГО ВОКАЛЬНОГО ИСПОЛНИТЕЛЬСТВА**

Аннотация: В статье представлено исследование, посвящённое изучению взаимосвязи и взаимного влияния композиторских песен и вокального исполнительства. Основная цель исследования заключается в выявлении особенностей влияния композиторских песен на формирование и развитие национального вокального исполнительства. Взаимное развитие композиторского творчества и исполнительского искусства всегда проявлялось и в области вокальной музыки. В статье изучены особенности данного влияния, проведён анализ на основе песен и романсов некоторых композиторов. В качестве объектов анализа рассмотрены газель-романсы У.Гаджибейли, а также песни С.Рустамова «Hardasan», «Gəlmə-din» и «Alagöz», выявлены особенности их влияния на развитие вокального исполнительства.

Ключевые слова: вокал, композиторские песни, Узеир Гаджибейли, Саид Рустамов, газель-романс

Zumrud PASHAYEVA

Azerbaijan National Conservatory,
Senior Lecturer of “National Vocal” chair

THE ROLE OF AZERBAIJANI COMPOSER SONGS IN THE DEVELOPMENT OF NATIONAL VOCAL PERFORMANCE

Abstract: *The article presents a study examining the interaction and mutual influence between composer songs and vocal performance. The main objective of this research is to identify the characteristic features of the impact of composer songs on the formation and development of national vocal performance. The mutual development of compositional creativity and the art of performance has always manifested itself in vocal music as well. This article explores the characteristics of such influences and provides analyses based on selected songs and romances by several composers. Uzeyir Hajibeyli's ghazal-romances, as well as Said Rustamov's songs “Hardasan,” “Gəlmədin,” and “Alagöz,” are examined as analytical objects, and their influence on the development of vocal performance is highlighted*

Keywords: *vocal, composer songs, Uzeyir Hajibeyli, Said Rustamov, ghazal-romance*

Rəyçilər: professor Azər Zeynalov
sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru Humay Fərəcova-Cabbarova